

Hijab as a Field of Meaning Contest: An Examination of Female Students' Meaning System of Modest Dress

Abdollahif Karevani¹ | Eshagh Shirinkam²

1. Corresponding Author, Department of Sociology, Faculty Humanities, University of Hormozgan, Bandar Abbas, Iran. Email: a.karevani@hormozgan.ac.ir
2. Department of Educational Sciences, Farhangian University, Tehran, Iran. Email: e.shirinkam61@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 1 September 2025
Received in revised form: 14 November 2025
Accepted: 4 January 2026
Published online: 1 April 2026

Keywords:

Cultural Bargaining, Hijab and Dressing, Optional Hijab, Meaning System, Symbolic Resistance

ABSTRACT

Hijab is a multidimensional issue. On one hand, it is a religious, ethical, and identity-based matter; on the other, it is a social, political, and cultural phenomenon. The phenomenon of modest dress (Dressing) and hijab in Iranian society, within the context of generational, cultural, and discursive interactions, has distanced itself from its traditional form and transformed into a field of meaning contestation.

This research aimed to qualitatively analyze the meaning system of modest dress among female students at Hormozgan University. The present study adopted a qualitative approach based on thematic analysis. Data were collected through in-depth interviews with 30 undergraduate students at Hormozgan University, using purposive sampling until theoretical saturation was reached.

Data analysis was conducted using King and Horrocks proposed model in sex stage. The research results led to the extraction of one core category, "Modest Dress as a Field for Self-Recreation in Confrontation with Obligatory Discourses," and eight organizing categories, including "Hijab as Representation of Awareness in Opposition to Coercion," "Reflexivity of the Body at the Intersection of Obligation and Agency," "Soft Resistance and Symbolic Bargaining in the Cultural Fields," "Redrawing the Boundaries of Self and Other," "Aesthetics of Choice in a Context of Coercion," "Lived Experiences and Memory in the Layers of Modest Dress," "Reflexive Action in Confrontation with Judgmental Structures," and "Recreation of Female Identity in the Context of Intersecting Discourses."

Participants experienced modest dress as an elective action, a medium for cultural negotiation, psychological protection, reconstruction of female identity, and a response to judgmental structures.

Cite this article: Karevani, A & Shirinkam, E. (2026). Hijab as a Field of Meaning Contest: An Examination of Female Students' Meaning System of Modest Dress. *Social Studies and Research in Iran*, 15(1):157-176. <https://doi.org/10.22059/jisr.2025.401697.1658>

© Author(s) retain the copyright.

Publisher: University of Tehran Press

DOI: <https://doi.org/10.22059/jisr.2025.401697.1658>

Introduction

Hijab in Iranian society is a multidimensional and complex phenomenon, rooted in religious and cultural teachings on one hand, and influenced by social, political, and discursive transformations on the other. In recent decades, women's clothing, especially among the younger generation, has shifted from being a static and accepted norm to a field of challenge, negotiation, and identity redefinition. This research aims to explore and analyze the meaning system of clothing from the perspective of the agents themselves – female university students. The central question is: How, and based on what concepts, experiences, and social contexts, do female students currently construct meaning for their clothing, and how does this meaning system form in interaction or confrontation with dominant discourses? This study focused on female students at the University of Hormozgan. This university was chosen due to the border and multicultural context of Hormozgan province, which provides a dynamic setting for examining the plurality and interaction of meanings.

Method

This research employed a qualitative approach using the Thematic Analysis method. Data were collected through in-depth semi-structured interviews with 30 female undergraduate students at the University of Hormozgan. Participants were selected via purposive sampling, and interviews continued until theoretical saturation was reached. Data analysis was conducted in three main phases (familiarization and description, interpretation and conceptualization, and integration and reporting) based on the model by King and Horrocks. To ensure the validity of the research, techniques such as peer review and member checking were utilized.

Findings

The analysis of the interviews led to the extraction of one core category and eight organizing categories. The core category was: "Clothing as a Field of Self-Recreation in Confrontation with Compulsory Discourses." This category indicates that, for the participants, clothing is a dynamic and contentious arena where they redefine themselves and their identity in opposition to imposing formal, religious, and social discourses. The eight organizing categories are as follows:

1. Hijab as Representation of Awareness in Opposition to Compulsion: Participants clearly distinguished between "voluntary hijab" and "compulsory hijab." Voluntary hijab was described as a reflection of awareness, personal belief, and agency, leading to satisfaction and lasting commitment. In contrast, compulsory hijab was described as devoid of meaning, accompanied by feelings of dissatisfaction, resentment, and internal resistance.
2. Rethinking the Body at the Intersection of Compulsion and Volition: Clothing was perceived as a tool for reclaiming the body from social judgments and gendered gazes. Through their clothing choices, participants attempted to define bodily boundaries, maintain privacy, and counteract the instrumentalization of the body.
3. Symbolic Negotiation and Soft Resistance Against Symbolic Order: Clothing had become a field for daily negotiation with power institutions such as family, university, and social norms. Resistance often manifested not necessarily as overt protest, but in the form of subtle choices, minor changes in style, and evasion of stereotypes.
4. Reorganizing the Boundaries of Self and Other: Participants used clothing as a mechanism to regulate social and psychological distance from others. Specific clothing could act as a shield against intrusive gazes or delineate the individual's identity boundaries in public spaces.
5. Aesthetics of Choice within the Context of Compulsion: Despite limitations, clothing had

become an arena for expressing personal taste, creativity, and individual aesthetics. Combining religious elements with modern fashion trends was an example of this "beauty within constraint".

6. Lived Experiences and Memory in the Layers of Clothing: Clothing was understood as an evolutionary path layered with personal memories. Gradual changes in clothing style reflected narratives of personal growth, the experience of maturation, and the revision of beliefs.

7. Reflexive Action in Confrontation with Judgmental Structures: Clothing served as a tool for critical response to formal institutions (such as schools or official religious discourse) and social judgments. Experiences of exclusion and labeling sometimes led to the formation of clothing-related acts of protest.

8. Recreating Feminine Identity in the Context of Intersecting Discourses: The participants' feminine identity was shaped at the intersection, and sometimes conflict, of religious, cultural, generational, and media discourses. Clothing was their primary tool for navigating these intersecting fields and constructing a flexible and complex identity.

Discussion

The findings of this research indicate that for female students, clothing – particularly the hijab – is not a passive act or merely subject to imposed norms, but an active field of meaning-making, agency, and resistance. In this field, they use clothing as a symbolic medium for expressing the self, negotiating with power structures, creating distinction, and recreating their feminine identity within complex social conditions. Concepts such as "voluntary hijab," "soft resistance," "cultural negotiation," and "aesthetics within the margins of compulsion" are key to understanding this dynamic meaning

system. These results align with the findings of similar domestic studies (such as those by Daneshmehr and Hassankhani(2024), Bolboli Qadikolaei and Parsania(2022), and Alineghian et al(2014).) which emphasize the fluidity, polysemy, and role of clothing in redefining identity. They also show consonance with international research (such as the study Dakkak & Mikulka(2012) in Palestine and Tawfiq & Ogle(2024) in Malaysia) that analyze hijab as an identity statement and a tool for self-redefinition. Final Summary and Policy Implication: This research demonstrates that solely legal imposition and compulsion may not only fail to yield desired outcomes but can also lead to dissatisfaction, covert resistance, and even disillusionment with religious values. Conversely, recognizing semantic plurality and women's agency, and creating dialogical and persuasive spaces instead of uniform, prescriptive approaches, can pave the way for a deeper internalization of beliefs and a more conscious acceptance of clothing. Given Iran's multicultural context, policymaking in this area requires flexibility and attention to the diverse lived experiences and meaning systems in different regions.

Acknowledgements: This article is an independent scholarly work. We would like to express my sincere gratitude to the reviewers, the editorial board members, the esteemed editor-in-chief, and the deputy editor of the *Journal of Social Studies and Research* for their valuable contributions.

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest.

حجاب به مثابه میدان منازعه معنایی: واکاوی نظام معنایی دانشجویان دختر از پوشش

عبدالطیف کاروانی^۱ | اسحق شیرین کام^۲

۱. نویسنده مسئول، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه هرمزگان، بندرعباس، ایران. رایانامه: a.karevani@hormozgan.ac.ir
۲. گروه آموزش علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. رایانامه: e.shirinkam61@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	حجاب مسئله‌ای چندبعدی است. از یکسو موضوع دینی و اخلاقی و هویتی و از سوی دیگر، پدیده‌ای اجتماعی، سیاسی و فرهنگی است. پدیده پوشش و حجاب در جامعه ایران، در بستر تعاملات نسلی، فرهنگی و گفتمانی، از حالت سنتی خود فاصله گرفته و به میدان منازعه‌ای معنایی بدل شده است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۶/۱۱	این پژوهش با هدف تحلیل کیفی نظام معنایی پوشش در میان دانشجویان دختر دانشگاه هرمزگان گرفت. رویکرد پژوهش کیفی و مبتنی بر تحلیل مضمون است. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های عمیق با ۳۰ دانشجوی کارشناسی در دانشگاه هرمزگان، با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند و تا رسیدن به اشباع نظری گردآوری شده‌اند.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۹/۲۴	تحلیل داده‌ها با استفاده از الگوی پیشنهادی کینگ و هاروکس در سه مرحله و شش گام صورت گرفت. نتایج موجب استخراج یک مقوله هسته با عنوان «پوشش به‌عنوان میدان بازآفرینی خود در مواجهه با گفتمان‌های الزام‌آور» و هشت مقوله سازمان‌دهنده شد؛ از جمله «حجاب به‌عنوان بازآفرینی آگاهی در تقابل با اجبار»، «بازآفرینی بدن در تقاطع الزام و اختیار»، «چانه‌زنی نمادین و مقاومت نرم در برابر نظم نمادین»، «بازآفرینی مرزهای خود و دیگری»، «زیبایی‌شناسی انتخاب در بستر اجبار»، «تجارب و حافظه زیسته در لایه‌های پوشش»، «کنش بازتابی در مواجهه با ساختارهای قضاوت‌گر» و «بازآفرینی هویت زنانه در بستر گفتمان‌های متقاطع».
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۱۵	مشارکت‌کنندگان پوشش را به مثابه کنش انتخاب‌محور، رسانه‌ای برای مذاکره فرهنگی، حفاظت روانی، بازسازی هویت زنانه و پاسخ به ساختارهای قضاوت‌گر تجربه کرده‌اند. براساس یافته‌های پژوهش می‌توان گفت پوشش در نظام معنایی مشارکت‌کنندگان نه کنشی منفعل، بلکه عرصه‌ای برای بازآفرینی خود، مقاومت، بیان زیبایی‌شناختی و چانه‌زنی اجتماعی است.
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۱/۲۵	
کلیدواژه‌ها:	
چانه‌زنی فرهنگی، حجاب انتخابی، حجاب و پوشش، مقاومت نمادین، نظام معنایی.	

استناد: کاروانی، عبدالطیف و شیرین کام، اسحق (۱۴۰۵). حجاب به مثابه میدان منازعه معنایی: واکاوی نظام معنایی دانشجویان دختر از پوشش. *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۱۵(۱): ۱۵۷-۱۷۶. <https://doi.org/10.22059/jirs.2025.401697.1658>

© نویسنده(گان) حق نشر را حفظ می‌کنند.

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

DOI: <https://doi.org/10.22059/jirs.2025.401697.1658>

۱. مقدمه و طرح مسئله

دنایای معاصر با تحولات گسترده در عرصه‌های گوناگون اجتماعی مواجه شده و تغییرات ارزشی فراوانی به همراه داشته است. این تحولات موجب شکل‌گیری ترجیحات ارزشی تازه، التقاطی و گاه متناقض شده‌اند؛ ترجیحاتی که نگرش افراد، به‌ویژه قشر جوان و دانشجو را به مقوله پوشش به نحو چشمگیری دستخوش دگرگونی ساخته‌اند. حجاب و پوشش، از دیرباز به‌عنوان یکی از مؤلفه‌ها و شاخص‌های هویت اجتماعی زنان ایرانی شناخته شده و همواره محل بحث، مناقشه و تأمل بوده‌اند. این دو متغیرهایی چندبعدی و پیچیده‌اند که صرفاً از آموزه‌های دینی و فرهنگی جامعه ناشی نمی‌شوند، بلکه متأثر از شرایط سیاسی، اجتماعی و نیز گفتمان‌های مسلط در این حوزه‌ها هستند. حجاب را می‌توان پدیده‌ای اجتماعی دانست که در بستر کنش‌ها، واکنش‌ها و تعاملات روزمره شکل می‌گیرد و از منظرهای فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، مذهبی، معنوی، منزلتی و رفتاری قابل بررسی است (مؤمنی، ۱۴۰۳: ۲۲۵).

پوشاک علاوه بر آنکه ابزاری برای خودنمایی است، نقشی پنهان در بازنمایی و پنهان‌سازی وجوه مختلف زندگی‌نامه شخصی افراد ایفا می‌کند. در این میان، مصرف‌گرایی به‌ویژه در میان زنان که کمتر در عرصه تولید عمومی مشارکت دارند، سبک زندگی و طرح کلی خود را تحت تأثیر قرار می‌دهد. نیاز به استقلال شخصی، هویت متمایز و کمال‌طلبی، به نیاز بی‌پایان به داشتن و مصرف کردن کالاهای ارائه‌شده در بازار بدل شده است (گیدنز، ۱۳۷۸: ۹۳). از طرفی پوشش افراد نمادی از جایگاه اجتماعی، ذهنیت طبقاتی، نظام اعتقادی و هویت نسلی آنان تلقی می‌شود؛ درحالی‌که این نماد به‌هیچ‌وجه ثابت نیست و تابعی از میدان‌ها و فضاها اجتماعی تجربه‌شده فرد در حیات روزمره او است. در هر جامعه‌ای، بسته به فضاهای فرهنگی و موقعیت‌های اجتماعی متنوع، شاهد شکل‌گیری فضایی چندپوششی هستیم (دانش‌مهر و حسن‌خانی، ۱۴۰۱: ۸۷). شواهد تاریخی نشان می‌دهد در دوران پیشامدرن، حجاب نه به‌عنوان مسئله‌ای اجتماعی، بلکه به‌مثابه امری بدیهی و عرفی تلقی می‌شد، اما ورود مدرنیته با شتابی بی‌سابقه، تمام قلمروهای اجتماعی را تحت تأثیر قرار داد و جوامع مسلمان، از جمله کشورهای خاورمیانه از این تغییرات بی‌نصیب نماندند (هاپورد^۱، ۲۰۰۱: ۱۳).

موضوع حجاب در ایران همواره با چالش‌هایی گوناگون همراه بوده و پوشش زنان در چند دهه اخیر دستخوش کشاکش‌های اجتماعی، فرهنگی و نسلی شده است. عرف‌ها، ارزش‌ها و رویه‌های مربوط به پوشش، در تلاطم گفتمان‌های متنوع و شکاف‌های اجتماعی، با دگرگونی‌های متعددی مواجه شده‌اند. به‌ویژه پس از انقلاب اسلامی، پوشش زنانه در جامعه ایرانی همواره بین پیروی از سبک‌های مجاز گفتمان رسمی و سبک‌های برآمده از متن زندگی روزمره در نوسان بوده است (محمدی و همکاران، ۱۳۹۳: ۶۴۰). ظهور زیست مدرن، گسترش فناوری‌های نوین ارتباطی و تعامل با فرهنگ‌های برون‌زا به‌ویژه در فضای مجازی، چهره جدیدی از پوشش را به نمایش گذاشته‌اند که در تضاد با آرمان‌های انقلاب اسلامی و گفتمان رسمی آن قرار دارد (بلبلی قادیکلایی و پارسانیا، ۱۴۰۱: ۲۲۸).

پژوهش حاضر در همین راستا، با رویکردی کیفی و از طریق مصاحبه‌های عمیق در دانشگاه هرمزگان انجام شده است. این دانشگاه با زمینه فرهنگی و اجتماعی متنوع، بستری پویا برای بررسی معناهای متکثر پوشش فراهم کرده است. دانشجویان دختر این دانشگاه، در عین پیوند با ارزش‌های دینی و فرهنگی، در معرض جریان‌های فکری جدید نیز قرار دارند و موقعیت ویژه استان هرمزگان، به‌عنوان منطقه‌ای مرزی و چندفرهنگی، در شکل‌گیری نگرش‌های آنان مؤثر بوده است. این پژوهش با تمرکز بر روایت‌ها و تجربیات دانشجویان، در پی ارائه فهمی عمیق‌تر از چگونگی شکل‌گیری نظام معنایی پوشش و حجاب در میان آنان است.

۲. مبانی نظری پژوهش

با هدف ارتقای حساسیت نظری در ارتباط با موضوع، در این بخش به دیدگاه‌های دو جامعه‌شناس برجسته، آنتونی گیدنز^۱ و پیر بوردیو^۲، پرداخته می‌شود.

گیدنز در تحلیل اهمیت ظاهر و سبک پوشش و آرایش، این موضوع را با پدیدهٔ برساخت هویت، بدن و آگاهی فزایندهٔ افراد در عصر تشدید پیامدهای مدرنیته مرتبط می‌سازد. از دیدگاه او، هویت اجتماعی ویژگی‌ای است که فرد نسبت به آن آگاهی دارد و باید آن را به صورت روزمره در فعالیت‌های بازاندیشانهٔ خود بسازد و از آن محافظت کند. خودآرایی و تزئین ظاهر نیز با پویایی خویشتن در ارتباط است؛ به گونه‌ای که پوشاک هم وسیله‌ای برای پنهان‌سازی و آشکارسازی وجوه مختلف زندگی و هم ابزاری برای خودنمایی است؛ چرا که آداب رایج به مؤلفه‌های هویتی گره خورده‌اند (گیدنز، ۱۳۸۵: ۹۵). به باور گیدنز، سبک زندگی در قالب عملکردهای روزمره‌ای مانند نوع پوشش، خوراک و شیوهٔ کار نمود می‌یابد، اما این امر در بستر هویت سیال و انعطاف‌پذیر فردی، قابلیت مواجههٔ بازتابی با تغییرات احتمالی را دارد (گیدنز، ۱۳۹۳: ۱۲۰).

بوردیو مدیریت بدن را در راستای دستیابی به منزلت، تمایز و جایگاه اجتماعی می‌داند. او با اشاره به فرایند کالایی‌شدن بدن در جوامع مدرن، آن را به مثابهٔ سرمایه‌ای فیزیکی تلقی می‌کند. پوشش، از منظر بوردیو، یکی از ابزارهای اصلی تمایز طبقات اجتماعی است؛ افراد با انتخاب الگوهای خاص پوشاک، آرایش و کالاهای مصرفی، سعی در برجسته‌سازی جایگاه طبقاتی و سبک زندگی متمایز دارند (سیدمن، ۱۳۹۸: ۱۹۹). بدن از منظر بوردیو، تجلی سرمایه‌ای فیزیکی و حامل ارزش‌های اجتماعی و منزلت نمادین است (گیملین^۳، ۲۰۰۶). او معتقد است طبقات مختلف اجتماعی، نوعی هویت بدنی خاص را می‌سازند؛ طبقهٔ کارگر بیشتر به بعد ابزاری بدن تمایل دارد، درحالی‌که طبقات مسلط بر بعد زیبایی‌شناختی بدن تأکید دارند و خواهان بدنی زیبا، سالم و جذاب‌اند (گروگان^۴، ۲۰۰۰: ۱۴۱). از نظر بوردیو، عامل مؤثر در کنش‌های مصرفی افراد، نه درآمد بلکه «سلیقه» است؛ سلیقه‌ای که در پیوند با جایگاه اجتماعی فرد و احساس تعلق به گروه خاص شکل می‌گیرد و موجب انتخاب‌های سبک‌ساز در زندگی روزمره می‌شود (بوردیو، ۱۹۸۴: ۱۷۵). در این انتخاب‌ها، نوعی کنش آگاهانه در مصرف پدیدار می‌شود؛ زیرا مصرف‌کننده نه در وضعیت اضطرار، بلکه در فضای رفاه و گزینش سلیقه‌مند قرار دارد (دانش‌مهر و حسن‌خانی، ۱۴۰۱: ۱۰۶).

حساسیت نظری حاصل از بیان ملاحظات نظری نشان می‌دهد دیدگاه‌های گیدنز و بوردیو، چارچوبی تبیینی برای درک پدیدهٔ پوشش و حجاب در زمینه‌های اجتماعی، هویتی و مصرفی فراهم کرده است. گیدنز با تمرکز بر ساخت هویت انعطاف‌پذیر در مدرنیته، پوشاک را نمودی از عملکرد بازاندیشانهٔ فرد معرفی می‌کند؛ درحالی‌که بوردیو با تحلیل نقش تمایز طبقاتی و سرمایهٔ نمادین بدن نشان می‌دهد انتخاب‌های پوششی افراد در تعامل با موقعیت اجتماعی، سلیقه و فرایند کالایی‌شدن سامان می‌یابند. این نظریه‌ها با هدف افزایش حساسیت نظری به کنش‌های پوششی دانشجویان، بنیان مناسبی برای تحلیل کیفی در پژوهش حاضر محسوب می‌شوند.

1. Giddens
2. Bourdieu
3. Gimlin
4. Grogan

۳. مبانی تجربی پژوهش

در سال‌های اخیر، پژوهش‌هایی متعدد دربارهٔ حجاب و واکاوی معنایی آن در میان گروه‌های مختلف اجتماعی انجام شده است. در این بخش، به پژوهش‌هایی اشاره می‌شود که ارتباط نزدیکی با مطالعه حاضر دارند. آبیاری و نیاز و مهرابی کوشکی (۱۴۰۳) به این نتیجه رسیدند که نارسایی شناختی، سیاست‌گذاری دوگانه، کنش ناکارآمد، عوامل زمینه‌ای در نگرش به پدیدهٔ حجاب و پوشش هستند. نیازی، سیادتیان و کاظمیان (۱۴۰۲) نشان دادند زمینه‌های اجتماعی (هنجارهای اجتماعی، انطباق با عرف جامعه و مد، بستر محیط و جغرافیای محل زندگی، قضاوت اجتماعی، امنیت اجتماعی و دلالت دینی)، زمینه‌های فردی (احساس راحتی، اختیاری بودن پوشش، اصالت زیبایی)، زمینه‌های خانوادگی (الگوگیری و پیروی از خانواده، اقتناع و نرمش خانواده) و الگوهای رسانه‌ای (فضای مجازی) بر پدیدهٔ حجاب نقش دارند.

در مطالعهٔ دانش‌مهر و حسن‌خانی (۱۴۰۱) نتایج بیانگر دلالت‌های متفاوت پوشش از دیدگاه دختران نمونهٔ پژوهش، در نقش کنشگران زمینهٔ پژوهش بود. بللی قادیکلایی و پارسانیا (۱۴۰۱) دریافتند که چهار الگوی تیبیک اخلاق پوشش (عفاف و پاکدامنی، مادی‌گرایی، مدرگرایی و کارآمدی) در میان کنشگران وجود دارد و هر یک معنای جداگانه‌ای برای اخلاق پوشش قائل هستند. در مطالعهٔ سعیدی رضوانی و غلامی (۱۴۰۰) سه محور اصلی «لغزش نسبت به حجاب»، «نرمش نسبت به حجاب» و «ارزش نسبت به حجاب» به دست آمدند. کوهی (۱۴۰۰) به این نتیجه دست پیدا کرد که هویت ملی، دینداری، سن و تحصیلات، به جز متغیر قانون‌گرایی با میزان پایبندی به پوشش و حجاب هنجاری همبستگی معنی‌دار دارند. رستگار، مصطفی و پاشامیری (۱۳۹۷) نشان دادند نگاه زنان و دختران جوان به پوشش و حجاب در جامعهٔ امروز تغییر یافته و به نوعی سیال، تغییرپذیر و منعطف شده است. مطابق نتایج علینقیان، شهابی و جواهری (۱۳۹۳) پوشش زنان نه تنها در شکل، بلکه در معنا نیز لایه‌ها و سطوح متنوع دارد و نمی‌توان آن را صرفاً در تفکر اصلی‌ای که گفتمان مسلط برای بازتولید آن می‌کوشد خلاصه کرد.

توفیق و اوگل^۱ (۲۰۲۴) در «بازسازی شرم با پوشیدن حجاب: تجربهٔ زنان تازه‌مسلمان شده در مالزی» به این نتیجه رسیدند که احساس شرم از پوشش حجاب از منظر اسلامی به تدریج تعدیل و به بخشی از هویت روزمرهٔ زنان تازه‌مسلمان بدل می‌شود. فیاض و آمبرین^۲ (۲۰۲۳) در مطالعهٔ «حجاب و آزار جنسی در میان زنان مسلمان شهری» دریافتند که زنان نقاب‌پوش با ثبات بالا در عمل پوششی، بیشترین محافظت را در برابر آزار جنسی به دست آورده‌اند. داکاک و میکولا^۳ (۲۰۱۲) در پژوهش «دختران فلسطینی و معانی چندگانهٔ حجاب» نشان دادند نسل جدید با استفاده از حجاب، نوعی کنترل بر زندگی خود اعمال کرده و آن را به بیانیه‌ای هویتی در برابر گفتمان‌های گذشته بدل کرده است.

پژوهش‌های پیشین، تصویری چندلایه از معنای حجاب در بسترهای متنوع اجتماعی، فرهنگی و دینی ارائه داده‌اند و به مفاهیمی مانند تمایز طبقاتی، مقاومت نسلی، اخلاق پوشش، مصرف‌گرایی و رسانه‌مندی اشاره کرده‌اند. با وجود این غنا، اغلب مطالعات یا در سطح تحلیل گفتمان رسمی و سیاست‌گذاری بوده‌اند یا در چارچوب تیپ‌های ارزشی، کنشگر را منفعل یا واکنشی دیده‌اند. پژوهش حاضر با تکیه بر روش‌شناسی کیفی و تمرکز بر نظام معنایی دانشجویان دختر دانشگاه هرمزگان، در بستری چندفرهنگی و مرزی، سازوکارهای تولید معنا و نظام‌های دلالتی پوشش را از منظر کنشگران فعال و بازاندیش، با نگاهی بومی و مفهومی استخراج می‌کند.

1. Tawfiq & Ogle
2. Fayyaz & Ambreen
3. Dakkak & Mikulka

این نگاه، تلفیقی از نظریه‌های انتقادی و حساسیت‌های زمینه‌ای است و وجه متمایز آن، تحلیل نظام معنایی پوشش در فضاهای تعاملی روزمره است، نه صرفاً در نسبت با سیاست‌گذاری یا گفتمان رسمی.

۴. روش‌شناسی پژوهش

روش‌شناسی کیفی به‌عنوان روش‌شناسی غالب در این تحقیق انتخاب شده است. این پژوهش کیفی مبتنی بر رویکرد تحلیل مضمونی یا تحلیل مضمون^۱ انجام شده است. این روش فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌های غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (براون و کلارک^۲، ۲۰۰۶). مضمون الگویی است که در داده‌ها یافت می‌شود و حداقل به توصیف و سازمان‌دهی مشاهدات و حداقل به تفسیر جنبه‌هایی از پدیده می‌پردازد (بویاتزیز^۳، ۱۹۹۸: ۴). به‌طور کلی مضمون ویژگی تکراری و متمایزی در متن است که به نظر پژوهشگر نشان‌دهنده درک و تجربه خاصی در رابطه با سوالات تحقیق است (کینگ و هاروکس^۴، ۲۰۱۰: ۵۰).

مشارکت‌کنندگان در این پژوهش، دانشجویان دختر کارشناسی دانشگاه هرمزگان در ترم بهمن سال ۱۴۰۳ هستند که با آن‌ها مصاحبه‌های عمیق حضوری صورت گرفت. برای انجام مصاحبه از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد. تکنیک عمده جمع‌آوری داده‌ها مصاحبه عمیق بود. حجم نمونه از قبل کاملاً مشخص نبود، بلکه در فرایند تحقیق مشخص شد و تعداد مصاحبه‌ها تا رسیدن به اشباع نظری و اجماع ادامه پیدا کرد. اشباع نظری با مصاحبه عمیق با ۳۰ مشارکت‌کننده حاصل شد. مشارکت‌کنندگان دانشجوی کارشناسی دانشگاه هرمزگان هستند و به‌صورت هدفمند با دانشجویانی از رشته‌های مختلف مصاحبه انجام شده است. از سوی دیگر دانشجویان از رده‌های سنی مختلف و در محدوده سنی ۱۸ تا ۲۵ انتخاب شدند.

جدول ۱. مشخصات مشارکت‌کنندگان

ردیف	نام مستعار	سن	وضعیت تأهل	رشته	ردیف	نام مستعار	سن	وضعیت تأهل	رشته
۱	مشارکت‌کننده ۱	۲۳	مجرد	جامعه‌شناسی	۱۶	مشارکت‌کننده ۱۶	۲۰	مجرد	جامعه‌شناسی
۲	مشارکت‌کننده ۲	۱۹	مجرد	شیلات	۱۷	مشارکت‌کننده ۱۷	۲۰	مجرد	جغرافیا
۳	مشارکت‌کننده ۳	۲۲	مجرد	ریاضی	۱۸	مشارکت‌کننده ۱۸	۲۰	مجرد	معماری
۴	مشارکت‌کننده ۴	۲۰	متاهل	جامعه‌شناسی	۱۹	مشارکت‌کننده ۱۹	۲۰	مجرد	شیمی
۵	مشارکت‌کننده ۵	۲۱	مجرد	جامعه‌شناسی	۲۰	مشارکت‌کننده ۲۰	۲۱	مجرد	مشاوره
۶	مشارکت‌کننده ۶	۲۵	مجرد	جامعه‌شناسی	۲۱	مشارکت‌کننده ۲۱	۲۵	مجرد	زمین‌شناسی
۷	مشارکت‌کننده ۷	۲۰	متاهل	جامعه‌شناسی	۲۲	مشارکت‌کننده ۲۲	۲۰	مجرد	ریاضی
۸	مشارکت‌کننده ۸	۲۰	متاهل	روان‌شناسی	۲۳	مشارکت‌کننده ۲۳	۱۹	مجرد	شیلات
۹	مشارکت‌کننده ۹	۱۹	متاهل	جامعه‌شناسی	۲۴	مشارکت‌کننده ۲۴	۲۰	مجرد	مدیریت دولتی
۱۰	مشارکت‌کننده ۱۰	۲۱	مجرد	شیمی	۲۵	مشارکت‌کننده ۲۵	۲۲	متاهل	جامعه‌شناسی
۱۱	مشارکت‌کننده ۱۱	۱۹	مجرد	ادبیات فارسی	۲۶	مشارکت‌کننده ۲۶	۲۱	مجرد	زمین‌شناسی
۱۲	مشارکت‌کننده ۱۲	۲۰	مجرد	زیست‌شناسی	۲۷	مشارکت‌کننده ۲۷	۱۸	مجرد	مشاوره
۱۳	مشارکت‌کننده ۱۳	۲۰	متاهل	حقوق	۲۸	مشارکت‌کننده ۲۸	۲۴	متاهل	جامعه‌شناسی

1. Thematic Analysis
2. Braun, V. & Clarke, V.
3. Boyatzis, R. E.
4. King & Horrocks

ردیف	نام مستعار	سن	وضعیت تأهل	رشته	ردیف	نام مستعار	سن	وضعیت تأهل	رشته
۱۴	مشارکت‌کننده ۱۴	۱۹	مجرد	عمران	۲۹	مشارکت‌کننده ۲۹	۲۳	مجرد	مشاوره
۱۵	مشارکت‌کننده ۱۵	۲۱	مجرد	مدیریت	۳۰	مشارکت‌کننده ۳۰	۱۹	مجرد	صنایع‌دستی

تجزیه و تحلیل مصاحبه‌های پژوهش حاضر به روش تحلیل مضمونی صورت گرفت. در این نوشتار، به روش کینگ و هاروکس (۲۰۱۰) فرایند گام‌به‌گام و جامع در جهت تحلیل مضامین توضیح داده می‌شود. در این بخش، فرایند تحلیل مضامین در قالب سه مرحله، شش گام و بیست اقدام معرفی می‌شود.

جدول ۲. فرایند گام‌به‌گام تحلیل مضمون و تحلیل شبکه مضامین

مرحله	گام	اقدام
تجزیه و توصیف متن	۱. آشنایی با متن	مکتوب کردن داده‌ها مطالعه اولیه و مطالعه مجدد داده‌ها نوشتن ایده‌های اولیه
	۲. ایجاد کدهای اولیه و کدگذاری	پیشنهاد چارچوب کدگذاری و تهیه قالب مضامین تفکیک متن به بخش‌های کوچک‌تر کدگذاری ویژگی‌های جالب داده‌ها
	۳. جستجو و شناخت مضامین	تطبیق دادن کدها با قالب مضامین استخراج مضامین از بخش‌های کدگذاشته متن
تشریح و تفسیر متن	۴. ترسیم شبکه مضامین	بررسی و کنترل همخوانی مضامین با کدهای مستخرج مرتب کردن مضامین انتخاب مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر ترسیم نقشه‌های مضامین اصلاح و تأیید شبکه‌های مضامین
	۵. تحلیل شبکه مضامین	توصیف و نام‌گذاری مضامین توصیف و توضیح شبکه مضامین
ترکیب و ادغام متن	۶. تدوین گزارش	تلخیص شبکه مضامین و بیان مختصر و صریح آن استخراج نمونه‌های جالب داده‌ها مرتبط کردن نتایج تحلیل با سؤالات پژوهش نوشتن گزارش علمی و تخصصی از تحلیل‌ها

منبع: عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰

برای قابلیت اعتماد و صحت داده‌ها و تحلیل آن‌ها از دو روش استفاده شد: ۱. تکنیک ممیزی و ۲. کنترل یا اعتباریابی از سوی اعضا. براین اساس، پژوهش زیر نظر متخصصان روش تحقیق کیفی انجام گرفت و این متخصصان در همه فرایندهای پژوهش، شامل مراحل کدگذاری نظارت داشتند. همچنین بعد از تجزیه و تحلیل و کشف مضمون‌های پژوهش، یافته‌های پژوهش در اختیار مشارکت‌کنندگان قرار داده شد و از آن‌ها خواسته شد تا نظر خود را درباره یافته‌های کلی و صحت تحلیل‌ها ارائه دهند و نیز

صحت‌های خود را با داده‌های پیاده شده تطبیق دهند. پیش از شروع مصاحبه، به مشارکت‌کنندگان اطمینان داده شد که اطلاعات آن‌ها محفوظ می‌ماند. در نتیجه، مشارکت آن‌ها در تحقیق، آگاهانه و از روی رضایت و اختیار بوده است.

۵. یافته‌ها

در این بخش، نتایج تحلیل داده‌ها براساس مراحل سه‌گانه کدگذاری ارائه شده است. داده‌ها به روش تحلیل خرد و سطر به سطر تحلیل شدند و در مرحله بعد، پس از استخراج مفاهیم از گزاره‌ها، مفاهیم با یکدیگر مقایسه و مفاهیم مرتبط با عنوان مفهوم کلی‌تر به نام مضمون سازمان‌دهنده یکپارچه شدند. تمامی مفاهیم در پوشش نه مضمون سازمان‌دهنده قرار گرفتند. با یکپارچه کردن و مقایسه مضمون‌های سازمان‌دهنده و همچنین تعمق درباره آن‌ها، مضمون فراگیر به نام پوشش به‌عنوان «میدان بازآفرینی خود در مواجهه با گفت‌مان‌های الزام‌آور» حاصل شد که مضمون‌های اولیه و مضمون‌های سازمان‌دهنده را پوشش می‌دهد. در جدول ۳ نتایج داده‌ها در مراحل سه‌گانه کدگذاری آمده است.

جدول ۳. نتایج تحلیل داده‌های پژوهش

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون‌های اولیه
پوشش به‌عنوان میدان بازآفرینی خود در مواجهه با گفت‌مان‌های الزام‌آور	حجاب به‌عنوان بازنمایی آگاهی در تقابل با اجبار	آگاهی و انتخاب شخصی به‌مثابه بنیان تعهد معنوی
		اجبار ساختاری و بی‌معنایی کنش دینی
		پایداری پوشش در موقعیت‌های مختلف در صورت انتخاب‌محور بودن
		حجاب اختیاری به‌عنوان بازتاب باورهای شخصی
		اجبار به پوشش و شکل‌گیری احساس نارضایتی و دلزدگی
		حجاب به‌عنوان ابزاری برای بیان هویت و مقاومت فردی
		تمایز میان حجاب ظاهری و حجاب درونی در مواجهه با اجبار
	بازاندیشی بدن در تقاطع الزام و اختیار	بدن: موضوع قضاوت اجتماعی
		پوشش به‌عنوان ابزار کنترل بدن
		تجربه اجبار در نمایش بدن
		پوشش به‌عنوان پاسخ به نگاه‌های جنسیتی
		انتخاب پوشش برای بازتعریف بدن
		پوشش به‌عنوان سپر در برابر نگاه‌های مزاحم
	چانه‌زنی نمادین و مقاومت نرم در برابر نظم نمادین	مذاکره با دوستان در محیط‌های متعارض
		تلاش برای حفظ انتخاب شخصی
		پوشش به‌عنوان ابزار مذاکره هویتی
		انتخاب پوشش متفاوت با عرف
		مقاومت در برابر کلیشه‌های جنسیتی
		مقاومت نمادین در برابر استانداردسازی
	بازآرایی مرزهای خود و دیگری	نارضایتی از الزام دینی
		پوشش به‌عنوان کنش تدریجی
		تمایز بین خود و دیگری در تعاملات

مضمون فراگیر	مضمون سازمان دهنده	مضمون های اولیه	
		بازسازی قلمرو اخلاقی میان فرد و جمع	
		پوشش به عنوان سازوکار تنظیم فاصله	
		حفاظت از قلمرو روانی	
		بازتعریف خود در برابر نگاه های اجتماعی	
	زیبایی شناسی انتخاب در بستر اجبار		پوشش آراسته خارج از عرف اجباری
			سلیقه مندی در نحوه پوشش
			پوشش به عنوان بیانگر ذائقه زیبایی شناختی
			مقاومت زیبایی در برابر سبک های تحمیلی
			لذت در خلق ظاهر مورد پذیرش خود
			تجربه زیبایی در محدودیت ها
			زیبایی درونی در انتخاب ظاهری
			ذائقه فردی به عنوان مقاومت نرم
			خاطره شروع پوشش در کودکی
			مراحل تحول پوشش
	تجارب و حافظه زیسته در لایه های پوشش		تغییرات تدریجی با رشد فردی
			لایه های زمانمند پوشش
			پوشش در مسیر زندگی فردی
			بازنگری پوشش در مواجهه با تجربه زیسته
			ارزیابی انتقادی از ساختارهای رسمی
	کنش بازتابی در مواجهه با ساختارهای قضاوت گر		پاسخ فردی به اجبار نهادها
			تجربه طرد، قضاوت یا برجسب زنی
			نقد نمادهای سلطه فرهنگی
			پوشش به عنوان پاسخ انتقادی
			پاسخ به فشارهای تدریجی نهاد های فرهنگی
	بازآفرینی هویت زنانه در بستر گفتمان های متقاطع		پوشش به عنوان نقطه تلاقی گفتمان ها
			بازسازی هویت در مواجهه با چندگانگی
			بازآفرینی زنانه در تقاطع گفتمان های متنوع
			پوشش به عنوان پاسخ به چندگانگی فرهنگی

۵-۱. حجاب به عنوان بازنمایی آگاهی در تقابل با اجبار

این مضمون بیانگر آن است که پوشش (به ویژه حجاب) در تجربه زیسته دختران دانشجو، نه صرفاً کنشی جسمانی یا نمادین، بلکه بازتابی از سطحی از آگاهی، عاملیت و هویت یابی در بستر اجتماعی و گفتمانی است که ساختارهای الزام آور در آن فعال اند. حجاب انتخابی در روایت های مشارکت کنندگان، به مثابه تجلی اراده فردی، نشان دهنده نوعی فهم و پذیرش درونی است که با باورهای شخصی و معنویت ادغام شده است. از همین رو، کنش پوشش در این حالت معنا می یابد، پایدار می ماند و به تعهد بدل می شود. در مقابل، حجاب الزامی تجربه ای تهی از آگاهی و رضایت است و گاه توأم با احساس نارضایتی، مقاومت درونی، دلزدگی یا تردید در معنای آن. در این میان، اجبار می تواند به مقاومت، دلزدگی یا بی معنایی منجر شود، اما انتخاب آگاهانه حجاب، نمایانگر سطحی از

کنشگری، رضایت و تعهد معنوی است که فراتر از الزام عمل می‌کند. یکی از مشارکت‌کنندگان اعتقاد دارد که حجاب به‌عنوان یک انتخاب به رضایت منجر می‌شود و افراد با آگاهی آن را انتخاب می‌کنند. این مشارکت‌کننده دیدگاه خود را به این صورت شرح می‌دهد: «به نظر من حجاب وقتی یک انتخاب باشد، همراه با آگاهی و رضایت است و فرد با قلبش آن را می‌پذیرد» (مشارکت‌کننده ۲۶). مشارکت‌کننده دیگری بیان می‌کند که حجاب اجباری با دین هیچ‌سختی ندارد: «حجاب با احساس اجبار در دین معنایی ندارد و موجب برگشتن مردم از حجاب می‌شود» (مشارکت‌کننده ۲۸).

همچنین مشارکت‌کنندگان اعتقاد دارند که اگر حجاب یک انتخاب باشد، موجب پایداری پوشش و مقاومت در برابر سایر پوشش‌ها می‌شود، اما اگر اجباری باشد و یک انتخاب فردی نباشد، نارضایتی و واکنش‌های منفی به بار می‌آورد. یکی از مشارکت‌کنندگان به موضوع پایداری پوشش در موقعیت‌های مختلف در صورت انتخاب‌محور بودن اشاره می‌کند: «حجاب اگر انتخاب خود فرد باشد، در هر موقعیت و وضعیتی آن را حفظ می‌کند» (مشارکت‌کننده ۸). مشارکت‌کننده دیگری معتقد است حجاب اختیاری موجب احساس رضایت فرد می‌شود: «وقتی حجاب با انتخاب و آگاهی خود فرد باشد سبب می‌شود فرد احساس آزادی بیشتری داشته باشد» (مشارکت‌کننده ۷).

۵-۲. بازاندیشی بدن در تقاطع الزام و اختیار

این مضمون سازمان‌دهنده به چگونگی تجربه بدن دختران در بستر پوشش می‌پردازد؛ جایی که الزام‌های دینی، فرهنگی و اجتماعی سعی در کنترل، نظم‌دهی و قضاوت بر نوع پوشش مشارکت‌کنندگان دارند. در این میان، دختران جوان با انتخاب فرم خاصی از پوشش، تلاش می‌کنند تا بدن خود را نه در امتداد نگاه ابزاری، بلکه به‌عنوان میدان و عرصه‌ای برای احترام، استقلال و مرزبندی اخلاقی بازاندیشی کنند؛ آن‌گونه که پوشش بدل به بازنمایی نو از خویشتن بدنی می‌شود. براین‌اساس مشارکت‌کنندگان سعی می‌کنند در نوع پوشش و سبک‌های حجاب خود نوعی بازاندیشی به‌وجود بیاورند و براساس فرم و دلخواه خود به انتخاب پوشش مبادرت ورزند. به این ترتیب از الزام‌ها و محدودیت‌های تعریف‌شده در پوشش گذر می‌کنند. یکی از مشارکت‌کنندگان به موضوع بدن به‌عنوان میدان قضاوت عمومی اشاره می‌کند: «فقط به‌خاطر اینکه موهابیم کمی بیشتر از مقنعه بیرون ریخته بود، مورد قضاوت قرار گرفتم» (مشارکت‌کننده ۱). مشارکت‌کننده دیگری اعتقاد دارد که حجاب می‌تواند به‌عنوان سپر در برابر نگاه‌های مزاحم عمل کند: «حجاب یعنی پوششی که سبب می‌شود از نگاه نامحرمان در امان باشی» (مشارکت‌کننده ۷).

برخی از مشارکت‌کنندگان اعتقاد دارند که پوشش می‌تواند به مقابله با ابزاری شدن بدن بپردازد. یکی از مشارکت‌کنندگان دیدگاه خود را به این صورت بیان می‌کند: «هویت زن فقط در ظاهر نیست، بلکه در ارزش‌های درونی معنا دارد و با پوششی که انتخاب می‌کنیم، می‌توانیم به دیگران این موضوع را بفهمانیم» (مشارکت‌کننده ۲۷). مشارکت‌کننده دیگری به موضوع پوشش به‌عنوان کنترل‌گر نمایش بدن اشاره می‌کند: «من فکر می‌کنم حجاب یعنی اینکه من لباسی بپوشم که خیلی باز و زننده نباشد و سعی کنم لباس‌هایی بپوشم که خیلی تنگ، بدن‌نما و کوتاه نباشد» (مشارکت‌کننده ۴).

۵-۳. چانه‌زنی نمادین و مقاومت نرم در برابر نظم نمادین

پوشش در این چارچوب، ابزار مذاکره و چانه‌زنی با نهادهای معناساز بیرونی مانند خانواده، دوستان، مدرسه و اجتماع است. مشارکت‌کنندگان در این فضا سعی می‌کنند هم هویت خاص خودشان را به نمایش بگذارند و هم خود را با جامعه مانند اعضای خانواده و دوستان انطباق دهند. براین‌اساس فرد در این فرایند نه منفعل، بلکه کنشگر است و تلاش می‌کند تعادلی میان عاملیت شخصی و پذیرش اجتماعی برقرار کند. یکی از مشارکت‌کنندگان به موضوع مذاکره با خانواده برای حفظ انتخاب و نوع پوشش اشاره

می‌کند: «با جلب اعتماد خانواده، پابندی به وقار را نشان دادم و خانواده نیز به نوع انتخاب من احترام می‌گذارند» (مشارکت‌کننده ۳۰). مشارکت‌کننده دیگری به تلاش برای هم‌رنگی با جامعه بدون از دست دادن هویت اشاره می‌کند: «زمانی که نوع پوشش شخصی، شناخته شده و آشنا برای جامعه نباشد، طبیعتاً آدم با نگاه اطرافیان احساس معذب بودن می‌کند. به همین دلیل دوست دارم تا حدودی که از مرزهایم نگذرد، هم‌رنگ با جامعه باشم» (مشارکت‌کننده ۱۰).

یکی دیگر از مشارکت‌کنندگان به مقاومت در برابر کلیشه‌های جنسیتی الزام‌آور و مقاومت در برابر جبر و الزام اشاره می‌کند: «از آنجا که ما انسان‌ها آدم‌های جبرپذیری نیستیم، به هر چیزی که جبر و اجبار و الزام باشد دید خوبی نداریم» (مشارکت‌کننده ۲۰). مشارکت‌کننده دیگری به بازتعریف نقش زن در جامعه از طریق پوشش و سبک متفاوت پوشش می‌پردازد: «حجاب برای زن حس آرامش و امنیت روانی ایجاد می‌کند» (مشارکت‌کننده ۷). مشارکت‌کننده دیگری اظهار می‌کند که حجاب با اجبار هیچ سختی ندارد و اجبار به برگشت از دین منجر می‌شود: «در دین هیچ اجباری نسبت به حجاب نشده است و در صورتی که جامعه آن‌ها را مجبور کند، موجب برگشت آن‌ها از حجاب می‌شود» (مشارکت‌کننده ۱۸).

۴-۵. بازآرایی مرزهای خود و دیگری

در این مضمون، پوشش نه تنها یک انتخاب شخصی، بلکه سازوکار مرزبندی اجتماعی، روانی و اخلاقی است؛ جایی که فرد با تنظیم میزان نمایش بدن، سلیقه پوششی و عرف‌پذیری، فاصله خود را با دیگری تعریف می‌کند. مشارکت‌کنندگان با انتخاب پوشش خاص، نه تنها به تعیین فضای تعامل می‌پردازند، بلکه از خود در برابر نگاه‌های مزاحم، قضاوت‌گر و تحمیلی محافظت و مرزهای خویش را بازآرایی می‌کنند. بر این اساس می‌توان گفت مشارکت‌کنندگان به تنظیم مجدد مرزها و فضاهای اجتماعی از طریق نوع پوشش می‌پردازند و از این طریق سعی می‌کنند هم از خود محافظت کنند و هم فاصله خود را با دیگران حفظ کنند. یکی از مشارکت‌کنندگان به موضوع مرزبندی میان خود و نامحرم از طریق حجاب می‌پردازد: «حجاب سبب می‌شود از نگاه دیگران و افرادی که نامحرم‌اند در امان باشیم و خطری از جانب آن‌ها ما را تهدید نمی‌کند» (مشارکت‌کننده ۲۳).

واکاوی عمیق دیدگاه‌های مشارکت‌کنندگان نشان می‌دهد حجاب می‌تواند مانند یک سپر و تمایز هویتی با دیگران و تنظیم فاصله روانی در ارتباطات اجتماعی عمل کند. یکی از مشارکت‌کنندگان اظهار می‌کند که از طریق حجاب می‌توان به تمایز هویتی در فضاهای عمومی و اجتماعی پرداخت: «به نظرم پوشش و حجاب به نوع برخورد و موضع دیگران از من تأثیر می‌گذارد؛ مخصوصاً در مکان‌های مثل دانشگاه یا محل کار گاهی سبب احترام بیشتر شده و گاهی هم موجب پیش‌داوری‌هایی شده است» (مشارکت‌کننده ۹). مشارکت‌کننده دیگری به تنظیم فاصله روانی در ارتباطات اجتماعی اشاره می‌کند: «در اجتماع با پوشش ساده و عرف جامعه می‌توانم با دیگران احساس راحتی بیشتری بکنم و طبیعی‌تر برخورد کنم، بدون برچسب‌های تعصبی یا قضاوت‌های اولیه» (مشارکت‌کننده ۱۰).

۵-۵. زیبایی‌شناسی انتخاب در بستر اجبار

این مضمون به تجربه زیبایی‌گرایی در دل محدودیت می‌پردازد؛ جایی که پوشش از سطح اجبار دینی یا عرفی عبور می‌کند و به میدانی برای بیان ذائقه فردی، خلاقیت و تمایز تبدیل می‌شود. مشارکت‌کنندگان با ترکیب عناصر عرف، سلیقه و امکانات فرهنگی، سبک‌هایی از پوشش را به وجود می‌آورند که در عین وفاداری به قواعد، حامل زبان زیباشناختی شخصی‌اند؛ نوعی زیبایی در دل اجبار

که خلاقیت را ممکن می‌سازد. یکی از مشارکت‌کنندگان به موضوع سلیقه فردی در انتخاب فرم و نوع پوشش اشاره می‌کند: «تغییر چندانی در نوع پوشش اصلی‌ام (چادر) نداشتم، ولی خوب در نحوه پوشیدن آن، گاهی با توجه به سن و شرایط و محیط تغییراتی ایجاد شده» (مشارکت‌کننده ۲).

برخی از مشارکت‌کنندگان اظهار می‌کنند که حجاب و پوشش می‌تواند بسیار زیبا و وجه زیبانشناختی آن برجسته باشد. از سوی دیگر این زیبایی می‌تواند فقط زیبایی ظاهری نباشد. یکی از مشارکت‌کنندگان به زیبانشناسی حجاب در تقابل با عرف اشاره می‌کند: «حدود حجاب می‌تواند پوششی آراسته، ساده و همراه با سلیقه زیبانشناختی در بستر جامعه باشد و بسیار متأثر از درک فرهنگی جامعه است» (مشارکت‌کننده ۱۰). یکی دیگر از مشارکت‌کنندگان به موضوع پوشش به‌عنوان تجربه هنری در خودآرایی می‌پردازد. مشارکت‌کننده مذکور دیدگاه خود را به این صورت بیان می‌کند: «پوشش باید نشان‌دهنده احترام به خود و دیگران باشد» (مشارکت‌کننده ۱۶). مشارکت‌کننده دیگری اظهار می‌کند که اصل در زیبانشناسی، زیبایی ظاهری نیست: «به نظرم اصل زیبایی یک زن زیبایی درونی او است و حجاب هم آن را زیباتر می‌کند» (مشارکت‌کننده ۲۹). مشارکت‌کننده دیگری بیان می‌کند که فرایند پوشش و حجاب امری تدریجی است و به‌مرور تغییر می‌کند: «از سن ۹ سالگی به پوشش اهمیت می‌دادم، اما از ۱۷ سالگی حجاب کامل‌تری را انتخاب کردم و این حجاب هم متأثر از خانواده و جامعه بود و بخش دیگری از آن به انتخاب خودم بود» (مشارکت‌کننده ۱۳). مشارکت‌کننده دیگری به موضوع زیبایی‌شناسی کاربردی در تعاملات روزمره می‌پردازد: «من فکر می‌کنم حجاب یعنی اینکه باید لباسی بپوشم که با ارزش‌های جامعه چندان تعارضی نداشته باشد و کوتاه و بدن‌نما نباشد» (مشارکت‌کننده ۲۱).

۵-۶. تجارب و حافظه زیسته در لایه‌های پوشش

از نظر مشارکت‌کنندگان، پوشش به‌عنوان حافظه‌ای فردی و اجتماعی عمل می‌کند؛ مجموعه‌ای از خاطرات زیسته، تجربه‌های تحول و مسیرهای انتخاب در بستر زمان. دختران با بازاندیشی در شکل پوشش از دوران کودکی تا بلوغ، داستان‌های هویتی خود را بازخوانی و بازنویسی می‌کنند. پوشش نه تنها وضعیت فعلی، بلکه بازتابی از گذشته، تجربه تعارض‌ها و توافقات و روایت رشد فردی است. براین اساس از نظر مشارکت‌کنندگان، حجاب و پوشش فرایندی متداوم و طولانی‌مدت است و مسیرهایی طولانی را طی کرده تا به اینجا رسیده است. یکی از مشارکت‌کنندگان به موضوع آغاز پوشش در سنین پایین اشاره می‌کند: «از ۸ تا ۹ سالگی کم‌کم شروع به رعایت حجاب کردم» (مشارکت‌کننده ۱۰). مشارکت‌کننده دیگری به تحول پوشش همراه با بلوغ روانی اشاره می‌کند: «در نوجوانی سلیقه‌ام کمی متفاوت بود» (مشارکت‌کننده ۲).

برخی از مشارکت‌کنندگان نیز به تغییر و تحولات پوشش و بازنگری در آن براساس تجارب و انتخاب آگاهانه و ثبات پوشش اشاره می‌کنند. یکی از مشارکت‌کنندگان اظهار می‌کند که در نوع پوشش تغییراتی حاصل شده است: «قبلاً چادر می‌پوشیدم اما الان نمی‌پوشم؛ و عدم پوشش چادر به خاطر دوستانی هست که دارم» (مشارکت‌کننده ۲). مشارکت‌کننده دیگری به موضوع ثبات پوشش در نتیجه انتخاب آگاهانه می‌پردازد: «از ابتدا حجاب کامل داشتم و تغییری در آن ایجاد نکردم» (مشارکت‌کننده ۲۳).

۵-۷. کنش بازتابی در مواجهه با ساختارهای قضاوت‌گر

این مضمون بر ابعاد انتقادی و بازتابی پوشش تمرکز دارد؛ جایی که فرد در مواجهه با نهادهای رسمی، قوانین الزام‌آور و نگاه‌های ارزشی، کنشی انتقادی و بازنگرانه از خود نشان می‌دهد. پوشش بدل به ابزار پاسخ به تحمیل‌ها، نقد هنجارهای تثبیت‌شده و بازپس‌گیری حق تفسیر خویش در ساختارهای قدرت نمادین می‌شود. تجربه‌هایی مانند طرد، اجبار و کنترل، از سوی فرد با پاسخ‌های

پوششی خاص مواجه می‌شوند. براین اساس از نظر مشارکت‌کنندگان، حجاب و پوشش ابزار مناسبی است که از طریق آن می‌توان با نهادهای رسمی و قوانین به مقابله پرداخت و پاسخ‌های مطلوبی به الزام آن‌ها داد. یکی از مشارکت‌کنندگان به نهاد مدرسه و الزام‌های وجودی آن اشاره می‌کند: «چند بار در مدرسه توسط مدیر تنبیه شدم، چون کمی موهایم بیرون بود» (مشارکت‌کننده ۲۰). مشارکت‌کنندگان همچنین به این موضوع پرداخته‌اند که حجاب و پوشش می‌تواند به‌عنوان نقد گفتمان دینی و اعتراض علیه ساختارهای جنسیتی عمل کند. یکی از مشارکت‌کنندگان به پوشش به‌عنوان نقد گفتمان دینی رسمی اشاره می‌کند: «حدود شرعی هم از نظر من در حد روسری گذاشتن است نه چادری که این اسلام گفته است» (مشارکت‌کننده ۱۱). مشارکت‌کننده دیگری به موضوع پوشش به‌عنوان مواجهه با برچسب‌زنی‌های اجتماعی می‌پردازد: «گاهی هم پیش می‌آید که برخی افراد تصویر نادرستی از افراد چادری دارند، ولی با گذشت زمان و آشنایی بیشتر رفتارها تغییر می‌کند» (مشارکت‌کننده ۲).

۵-۸. بازآفرینی هویت زنانه در بستر گفتمان‌های متقاطع

این مضمون به نحوه شکل‌گیری و تحول هویت زنانه در تقاطع گفتمان‌های متنوع دینی، فرهنگی، جنسیتی، نسلی و طبقاتی می‌پردازد. پوشش ابزار تعامل با این گفتمان‌ها است؛ دختران جوان از طریق آن، موقعیت هویتی خود را بازتعریف می‌کنند، به تفاوت‌ها پاسخ می‌دهند و راهی برای بازآفرینی خود در میان تنش‌های ساختاری می‌یابند. اینجا پوشش نه محصول یک گفتمان خاص، بلکه حاصل مواجهه‌ای چندلایه است. یکی از مشارکت‌کنندگان به موضوع پوشش در تقاطع دین و فرهنگ می‌پردازد: «از نظر من، اسلام و دین ما را مجبور به رعایت حجاب کرده است و همه مجبوریم این کار را انجام دهیم؛ چرا که این دین را پذیرفته‌ایم. این دین هم حجاب را امری الزامی می‌داند» (مشارکت‌کننده ۵). مشارکت‌کننده دیگری به تغییرات در حجاب در بستر تفاوت‌های نسلی اشاره می‌کند: «در نوجوانی حجاب کامل‌تری داشته‌ام. هنوز هم حجاب را رعایت می‌کنم، اما تغییراتی جزئی در آن به‌وجود آمده است» (مشارکت‌کننده ۲۲). واکاوی دیدگاه مشارکت‌کنندگان نشان می‌دهد از نظر مشارکت‌کنندگان، حجاب و پوشش مفهومی پیچیده و چندلایه است و نیروهای متعددی در شکل‌گیری و تغییرات آن دخیل هستند. یکی از مشارکت‌کنندگان به موضوع پوشش به‌عنوان پاسخ به چندگانگی فرهنگی اشاره می‌کند: «اینکه در فرهنگ و جوامعی به دنیا می‌آییم و زندگی می‌کنیم و رشد می‌کنیم که به حجاب اهمیت می‌دهند، موجب می‌شود ما هم مثل سایر اعضای جامعه رفتار کنیم» (مشارکت‌کننده ۱۳).

۵-۹. مضمون فراگیر: پوشش به‌عنوان میدان بازآفرینی خود در مواجهه با گفتمان‌های الزام‌آور

مضمون فراگیر «پوشش به‌عنوان میدان بازآفرینی خود در مواجهه با گفتمان‌های الزام‌آور» ناظر بر فرایندی چندوجهی، پوشش‌گر و معناساز است که در آن، مشارکت‌کنندگان از طریق پوشش، خود را در میدان‌های اجتماعی، فرهنگی، دینی و خانوادگی بازتعریف می‌کنند. این میدان نه یک عرصه خنثی، بلکه محل تقاطع گفتمان‌هایی است که تلاش می‌کنند از طریق هنجارسازی، الزام‌ورزی و نمادپردازی، بدن، رفتار و هویت زنانه را در قاب‌های تثبیت‌شده و الگوهای هنجاری قرار دهند. پوشش در این میدان، به ابزاری بدل می‌شود که نه فقط معنا را مصرف، بلکه آن را تولید و بازآفرینی می‌کند.

در این فضا، مشارکت‌کنندگان نه به‌مثابه پذیرندگان خام هنجارهای مسلط، بلکه به‌عنوان کنشگران بازتابی و مطالبه‌گرانی ظاهر می‌شوند که در پی بازاندیشی در سبک‌های پوششی هستند و با انتخاب‌های جزئی، مذاکره‌های نمادین، مقاومت‌های نرم و بازآرایی زیبایی‌شناسی پوشش، فرایند بازآفرینی خود را هدایت می‌کنند. گفتمان‌های الزام‌آور، از دین رسمی و ساختار مدرسه گرفته تا نگاه‌های

جنسیتی و عرف اجتماعی، می‌کوشند تصویر واحدی از «زن درست‌پوش» بسازند، اما کنش پوششی، به‌واسطه تجربه زیسته، سلیقه فردی و چانه‌زنی فرهنگی، این تصویر را دچار تعلیق و بازسازی می‌کند.

همچنین این میدان، محل شکل‌گیری جدال میان درون‌بودگی و برون‌نمایی هویت است. مشارکت‌کنندگان با انتخاب پوشش خاص، هم به درون خویش و هم به ساختارهای قضاوت‌گر بیرونی پاسخ می‌دهند. هر انتخاب از نوع پوشش، از روسری و چادر تا سادگی ظاهری، حامل نشانه‌ای است که در تعامل اجتماعی معنا می‌سازد؛ گاه به‌مثابه مقاومت، گاه به‌مثابه مشروعیت‌بخشی و گاه به‌مثابه حافظه زیسته؛ بنابراین، پوشش از سطح رفتار به سطح زبان ارتقا می‌یابد؛ زبانی که از تنش‌ها، تفاوت‌ها و کنش‌های بازتابی زنانه حکایت می‌کند.

درنهایت و براساس واکاوی عمیق دیدگاه‌های مشارکت‌کنندگان می‌توان گفت پوشش امری ایستا، هنجاری یا صرفاً دینی نیست، بلکه عرصه‌ای دینامیک، پویا و سیال برای موقعیت‌یابی، روایت‌گری و بازاندیشی خویش در مواجهه با نظم‌های نمادین است. این موضوع، بر آن است تا از سطح توصیف رفتارهای ظاهری عبور کند و به فهمی انتقادی، گفتمانی و هویتی از کنش پوششی مشارکت‌کنندگان برسد؛ فهمی که به‌جای سرکوب پیچیدگی‌ها، آن‌ها را در بستر پژوهش کیفی برجسته و قابل تأمل می‌سازد.

۶. بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش نشان دادند مشارکت‌کنندگان، حجاب را نه صرفاً کنشی دینی یا عرفی، بلکه میدان بازآفرینی خود در مواجهه با ساختارهای الزام‌آور می‌دانند. مقوله‌هایی مانند «بازنمایی آگاهی در تقابل با اجبار»، «مقاومت نرم»، «چانه‌زنی فرهنگی» و «زیبایی‌شناسی انتخاب» نشان دادند پوشش، رسانه‌ای برای بیان عاملیت، هویت، رضایت و تمایز است. این نتایج با پژوهش دانش‌مهر و حسن‌خانی (۱۴۰۱) هم‌راستا است که پوشش را ابزاری برای بازتعریف هویت و نمایش خود در تقاطع طبقه اجتماعی و رسانه‌مندی معرفی کردند. همچنین با مطالعه بلبلی قادی‌کلایی و پارسانیا (۱۴۰۱) درباره تیپ‌های اخلاقی پوشش، همخوانی دارد؛ به‌ویژه در تأکید بر «کارآمدی» و «مدگرایی» به‌عنوان سبک‌های پوششی نوین. همچنین مطالعه آبیاری و همکاران (۱۴۰۳) که بر ظهور بدیل‌های خوانشی و مقاومت نسلی در زمینه حجاب تأکید داشت، یافته‌های این تحقیق را تقویت می‌کند.

واکاوی عمیق دیدگاه مشارکت‌کنندگان نشان می‌دهد پوشش به ابزاری برای بیان اعتراض و مقاومت تبدیل شده است. برخی با تغییر در سبک و حدود حجاب، مرزهای تعیین‌شده توسط هنجارهای رسمی را به چالش می‌کشند. برخی دیگر از طریق سازگاری ظاهری با حفظ باورهای شخصی، شکل‌های ظریف‌تری از مقاومت را برمی‌گزینند. این کنش‌ها اغلب نه به‌صورت آشکار، بلکه در قالب انتخاب‌های روزمره مانند ترکیب لباس‌ها، رنگ‌ها یا میزان پوشش بروز می‌یابد. مقاومت از طریق پوشش، هم بیان فردی دارد و هم می‌تواند ابعاد جمعی به خود بگیرد. براساس ادراک مشارکت‌کنندگان، می‌توان گفت پوشش محصول تعامل پیچیده میان عاملیت فردی و ساختارهای اجتماعی است. از یک سو، زنان با خلاقیت و انعطاف‌پذیری، فضاهایی برای بیان فردی می‌آفرینند. از سوی دیگر، این انتخاب‌ها همواره در چارچوب محدودیت‌ها و امکاناتی صورت می‌گیرد که ساختارهای اجتماعی تعیین می‌کنند. این تعامل دیالکتیکی سبب می‌شود پوشش نه کاملاً آزادانه باشد و نه کاملاً تحمیلی، بلکه در فضایی بینابینی معنا یابد. این بینابینی، هم چالش‌برانگیز است و هم بالقوه آزادکننده. این یافته هم‌راستا با نتایج پژوهش علینقیان، شهابی و جواهری (۱۳۹۳) است که نشان دادند پوشش از منظر مذاکره‌ای مبتنی بر چانه‌زنی با محیط اجتماعی ناشی می‌شود. همچنین نتایج پژوهش هم‌راستا با نتایج پژوهش رستگار، ظهیری‌نیا و پاشامیری (۱۳۹۷) است که دریافتند نگاه زنان و دختران جوان به پوشش و حجاب در جامعه امروز تغییر یافته و به‌نوعی سیال، تغییرپذیر و منعطف شده است.

در سطح بین‌المللی، پژوهش داکاک و میکولا (۲۰۱۲) دربارهٔ دختران فلسطینی نشان داد حجاب به مثابهٔ بیانیه‌ای هویتی در برابر گفتمان‌های گذشته عمل می‌کند؛ مشابه آنچه در این مطالعه به‌عنوان «مقاومت نرم» و «بازآفرینی زنانه» مطرح شده است. همچنین مطالعهٔ توفیق و اوگل (۲۰۲۴) در مالزی مشخص کرد که زنان تازه‌مسلمان شده، حجاب را ابزاری برای بازسازی شرم و تثبیت هویت معنوی خود می‌دانند که با مقولهٔ «حجاب به‌عنوان بازتاب باورهای شخصی» در این پژوهش هم‌راستا است. در پژوهش فیاض و امیرین (۲۰۲۳) نیز حجاب به‌عنوان سپری در برابر آزار جنسی و ابزاری برای محافظت بدنی معرفی شده است؛ مفهومی که در این مطالعه تحت عنوان «بازاندیشی بدن در تقاطع الزام و اختیار» تحلیل شد.

مضامین استخراج‌شده مانند «بازنمایی آگاهی در تقابل با اجبار»، «بازآفرینی هویت زنانه» و «کنش بازتابی»، مؤید نظریهٔ گیدنز در باب هویت به‌مثابهٔ پروژه بازتابی هستند. از منظر بوردیو، دانشگاه و فضای عمومی «میدان»هایی تلقی می‌شوند که در آن‌ها سلیقهٔ پوشش به ابزار تمایز و منازعه بدل می‌شود. مقوله‌هایی مانند «چانه‌زنی نمادین در میدان‌های فرهنگی»، «زیبایی‌شناسی انتخاب» و «مقاومت نرم» همگی نشان‌دهندهٔ تلاش کنشگران برای کسب اعتبار و بازتوزیع سرمایهٔ نمادین در این میدان‌ها است؛ برای نمونه، خلاقیت در ترکیب حجاب شرعی با المان‌های مد روز، نه تنها یک انتخاب شخصی، بلکه یک راهبرد میدانی برای نمایش تمایز سازگار (همراهی با همسالان بدون شکستن کامل هنجارها) است. این مقاومت زیبایی‌شناختی، شکل ظرفی از به‌چالش کشیدن انحصار تفسیر از بدن و پوشش توسط گفتمان رسمی است. در پرتو چارچوب نظری تلفیقی (گیدنز و بوردیو) می‌توان دریافت که کنش پوششی آنان در میدانی از منازعهٔ نمادین رخ می‌دهد. از یک سو، دانشجویان به‌مثابهٔ کنشگران بازتابی (گیدنز)، با انتخاب پوشش به روایت‌گری از خویش و ساخت بیانیه‌های هویتی در برابر گفتمان‌های متقاطع می‌پردازند. از سوی دیگر، این انتخاب‌ها درون میدان‌های اجتماعی (بوردیو) مملو از روابط قدرت صورت می‌گیرد؛ جایی که سلیقهٔ پوشش به ابزار تمایز و چانه‌زنی برای کسب سرمایهٔ نمادین بدل می‌شود. مضامینی مانند «مقاومت نرم»، «زیبایی‌شناسی انتخاب» و «چانه‌زنی نمادین»، همگی تجلی‌های همین راهبردهای میدانی برای بازتعریف مرزهای خود در عین مذاکره با ساختارهای الزام‌آور هستند.

این پژوهش با تمرکز بر سازوکارهای درونی معناسازی و منطق کنش روزمره، گامی فراتر از مطالعات رایج توصیفی یا تیپ‌شناختی برمی‌دارد و لایه‌های پنهان عاطفی، زیبایی‌شناختی و روان‌شناختی تجربهٔ حجاب را آشکار می‌سازد. تلفیق چارچوب گیدنز و بوردیو، الگوی تحلیلی یکپارچه‌ای برای فهم پدیده‌های چندوجهی ارائه می‌دهد و با مفهوم‌پردازی‌هایی مانند «مقاومت نرم» و «چانه‌زنی نمادین»، گنجینهٔ مفهومی حوزهٔ مطالعات بدن و حجاب در ایران را غنی می‌سازد. تأکید بر زمینهٔ مرزی و چندفرهنگی هرمزگان نیز نقش تکثر فرهنگی در شکل‌گیری نظام‌های معنایی پیچیده و لزوم پرهیز از سیاست‌گذاری یکسان‌نگر را برجسته می‌کند. این یافته‌ها هشدار می‌دهد که نمی‌توان برای تمام ایران یک الگوی یکسان معنایی از حجاب متصور شد و سیاست‌گذاری یکسان‌نگر می‌تواند به حذف این تنوع و افزایش تنش بینجامد.

با توجه به طرح‌های در حال بررسی در مجلس شورای اسلامی دربارهٔ عفاف و حجاب، پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاری‌های پوششی بر مبنای فهم تجربیات زیسته و نظام‌های معنایی کنشگران اجتماعی به‌ویژه زنان جوان انجام گیرد. الزام و اجبار قانونی، براساس شواهد این پژوهش، موجب ناراضی، مقاومت و دلزدگی از ارزش‌های دینی می‌شود؛ درحالی‌که ایجاد فضای گفتگویی، حق انتخاب آگاهانه و گفتمان‌های اقناعی، زمینه‌ساز تعمیق باور و پایداری معنوی خواهد بود. به این منظور، بازنگری در شیوه‌های رسمی، تقویت گفت‌وگوهای میان‌نسلی و نهادینه‌سازی فرهنگ مشارکتی، ضرورتی راهبردی به‌شمار می‌آید.

مأخذ مقاله: تألیف مستقل

تعارض منافع: در این مقاله هیچ‌گونه تعارض منافی وجود ندارد.

سپاسگزاری: از عوامل اجرائی و علمی فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی سپاسگزاریم.

منابع

- آبیار، زهرا، نیازی، محسن و مهربانی کوشکی، محمد (۱۴۰۳). فراترکیب نگرش جامعه ایرانی به پوشش و حجاب در پژوهش‌های فرهنگی و اجتماعی. *مطالعات فرهنگی اجتماعی حوزه*، ۸(۱)، ۴۳-۶۴. doi:10.22081/scs.2024.65838.1212
- بلبلی قادی‌کلایی، سمیه و پارسا، حمید (۱۴۰۱). تحول معنایی اخلاق پوشش زنان و ریسک فاکتورهای مؤثر بر آن (مورد مطالعه: دانشجویان استان مازندران). *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۱۱(۱)، ۲۲۳-۲۴۸. doi: 10.22059/jisr.2022.315301.1158
- دانش مهر، حسین و حسن خانی، الناز (۱۴۰۱). روایت دختران از پدیده پوشش؛ بازتعریف هویت و دلالت‌های معنایی آن (مورد مطالعه: دختران جوان شهر شاهین‌دژ). *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۱۱(۱)، ۸۱-۱۱۲. doi: 10.22059/jisr.2022.315547.1161
- رستگار، یاسر، ظهیری‌نیا، مصطفی و پاشامیری، مسعود (۱۳۹۷). دلالت‌های معنایی حجاب در میان زنان و دختران جوان بندرعباس. *فصلنامه علمی پژوهشی راهبرد فرهنگ*، ۱۱(۴۳): ۱۵۳-۲۲۳. doi: 10.22034/jsfc.2018.88856
- عابدی جعفری، حسن، تسلیمی، محمد سعید، فقیهی، ابوالحسن و شیخ زاده، محمد (۱۳۹۰). تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی، *نشریه اندیشه مدیریت راهبردی*، ۵(۲): ۱۹۸-۱۵۱. doi: 10.30497/smt.2011.163
- علیقیان، شیوا، شهبابی، محمود و جواهری، فاطمه (۱۳۹۳). نظریه‌پردازی مبنایی دلالت‌های فرهنگی تنوع پوشش‌های زنانه در شهر تهران. *مجله مطالعات اجتماعی ایران*، ۷(۴): ۵۵-۸۲. doi:20.1001.1.20083653.1392.7.4.3.8
- سعیدی رضوانی، محمود و غلامی، فاطمه (۱۴۰۰). دانشجویان و کنش‌های پوشش: لغزش، نرمش، ارزش. *فصلنامه فرهنگی- تربیتی زنان و خانواده*، ۱۶(۵۶): ۹۳-۱۲۷. doi: 20.1001.1.26454955.1400.16.56.4.2
- سیدمن، استیون (۱۳۹۸). *کشاکش آرا در جامعه‌شناسی*، چاپ دهم، ترجمه هادی جلیلی، تهران: نی کاظمی، عباس (۱۳۹۵). *امر روزمره در جامعه پساانقلابی*، تهران: فرهنگ جاوید
- کرم‌اللهی، نعمت اله و آقاسی، محمد (۱۳۹۱). بررسی گرایش دختران دانشجو به حجاب و بدحجابی. *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۱۱(۲): ۱۳۹-۱۷۲. doi: 10.22059/jisr.2012.36559
- کوهی، کمال (۱۴۰۰). تبیین میزان پای‌بندی به پوشش و حجاب هنجاری در میان دختران و زنان شهر تبریز. *فصلنامه فرهنگی- تربیتی زنان و خانواده*، ۱۶(۵۷): ۴۹-۷۷. doi:20.1001.1.26454955.1400.16.57.3.3
- گیدنز، آنتونی (۱۳۹۳). *تجدد و تشخیص: جامعه و هویت شخصی در عصر جدید*، ترجمه ناصر موفقیان، تهران: نی محمدی، جمال، دانش مهر، حسین، الیاسی، فاضل و اعظمی، یزدان (۱۳۹۳). پوشش زنان و دلالت‌های معنایی آن (مطالعه موردی: زنان جوان شهر کرمانشاه). *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۳(۴): ۶۳۹-۶۶۶. doi: 10.22059/jisr.2015.54354
- مؤمنی، مریم (۱۴۰۳). بررسی جامعه‌شناختی دلالت‌های معنایی کاربران پوش مجازی اعتراض به حجاب اجباری در یوتیوب. *فصلنامه علمی- پژوهشی اسلام و علوم اجتماعی*، ۱۶(۳۱): ۲۲۵-۲۴۹. doi: 10.30471/soci.2024.9897.1970

نیازی، محسن، سیادتیان، سیدحسین و کاظمیان، مهدیه (۱۴۰۲). واکاوی مفهوم پوشش و حجاب از منظر نوجوانان کم حجاب شهر کاشان. *مطالعات راهبردی زنان*، ۲۶(۱۰۱)، ۱۱۹-۱۴۴. [doi: 10.22095/jwss.2024.402464.3260](https://doi.org/10.22095/jwss.2024.402464.3260)

References

- Abedi jafari, H, Taslimi, M, Faghihi, A, & Sheikhzadeh, M. (2012). Thematic analysis and thematic networks: a simple and efficient method for exploring patterns embedded in qualitative data municipalities). *Strategic management thought (management thought)*, 5(2 (10)), 151-198. [doi: 10.30497/smt.2011.163](https://doi.org/10.30497/smt.2011.163) (In Persian)
- Abyar, Z., Niazi, M. and Mehrabi, M. (2024). Meta-Synthesis of Iranian Society's Attitude Towards Dress and Hijab in Cultural and Social Studies. *Social- Cultural Studies of Hawzah*, 8(1), 43-64. [doi: 10.22081/scs.2024.65838.1212](https://doi.org/10.22081/scs.2024.65838.1212). (In Persian)
- Bolboli Qadikolaie, S. and Parsania, H. (2022). Semantic Evolution of Women's Dress Morality and the Affecting Risk Factors (Case Study: Students of Mazandaran Province). *Social Studies and Research in Iran*, 11(1), 223-248. [doi: 10.22059/jisr.2022.315301.1158](https://doi.org/10.22059/jisr.2022.315301.1158). (In Persian)
- Bourdieu, P. (1984), *Distinction*, Cambridge: M.A. Harvard University Press.
- Boyatzis, R. E. (1998), *Transforming qualitative information: thematic analysis and code development*, Sage Publications.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101. doi.org/10.1191/1478088706qp063oa
- Dakkak, H., & Mikulka, J. T. (2012). Palestinian Girls and the Multiple Meanings of Hijab. *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 9(3). DOI: [10.1002/aps.1326](https://doi.org/10.1002/aps.1326)
- Daneshmehr, H. and Hassankhani, E. (2022). Girls' Narrative of the Dressing Phenomenon: A Redefinition of Its Identity and for Meaning (Case study: young girls in Shahindej). *Social Studies and Research in Iran*, 11(1), 81-112. [doi: 10.22059/jisr.2022.315547.1161](https://doi.org/10.22059/jisr.2022.315547.1161). (In Persian)
- Fayyaz, W., & Ambreen, S. (2023). Hijab and sexual harassment among urban Muslim women: Role of continuity and consistency of practice. *Humanities, Arts and Social Sciences Studies*, 57-65. doi.org/10.14456/hasss.2023.6
- Giddens, A. (2014). *Modernity and self - Identity: Self and society in the late modern age*. Tehran: Ney Publications. (In Persian)
- Gimlin, D. (2006), The absent body project: Cosmetic surgery as a response to bodily disappearance. *Sociology*, No. 4: 699-716. doi.org/10.1177/00380385060651
- Grogan, S. (2007), *Body image: Understanding body dissatisfaction in men, women and children*. Routledge.
- Hapour, D. (2001). *The growth and development of Modernation in Islam an middle east, in Islam and Modernation, a response of some broadminded Muslim, a response of some broadminded Muslim*, written by Jone Kooper feruald netler, Mohamad Mahmud, translate by Karimi sdodabeh, Tehran, international and political office, pp.13-23
- Hasni, K. (2021). Increasing Hijab Acehnes Women: A Political Perspective. *International Journal of Arts and Social Science*, 4(1), 56-63.
- Karamolahi, N. and Aghasi, M. (2012). A Review of Female Students Trends to Veiled and Unveiled. *Social Studies and Research in Iran*, 1(2), 139-172. [doi: 10.22059/jisr.2012.36559](https://doi.org/10.22059/jisr.2012.36559) (In Persian)
- Kazemi. A. (2016). *A routine issue in the war-st ricken and post -revolutionary society*. Tehran: Farhang Javid Publications. (In Persian)
- Koohi, K. (2022). Explaining the Role of Normative Hijab among Women in Tabriz. *The Women and Families Cultural-Educational*, 16(57), 49-77. (In Persian)
- King, N., Horrocks, C., (2018). *Interviews in qualitative research*: Sage.
- Mohamadi, J., daneshmehr, H., Elyasi, F. and Azami, Y. (2015). Women's clothing and its significations (case study: Young women of Kermanshah). *Social Studies and Research in Iran*, 3(4), 639-666. [doi: 10.22059/jisr.2015.54354](https://doi.org/10.22059/jisr.2015.54354). (In Persian)

- Momeni, M. (2024). A Sociological Study of the Semantic Implications of Users of the Virtual Campaign of Protesting the Mandatory Hijab on YouTube. *Journal of Islam and Social Sciences*, 16(31), 225-249. doi: 10.30471/soci.2024.9897.1970. (In Persian)
- Rastegar, Y., Zahirinia, M. and Pasha Amiri, M. (2018). The semantic implications of hijab among young women and girls in Bandar Abbas. *Strategy for Culture*, 11(43), 123-153. doi: [10.22034/jsfc.2018.88856](https://doi.org/10.22034/jsfc.2018.88856). (In Persian)
- Seidman, S. (2018). *Contested knowledge: Social theory today*, 10rd ed. Tehran: Ney Publications. (In Persian)
- Saeedi Rezvani, M., & Gholami, F. (2021). Students and Cover Actions: Slip, Flexibility, Value. *The Women and Families Cultural-Educational*, 16(56), 93-127. (In Persian)
- Tawfiq, W. A., & Ogle, J. P. (2024). Constructing identity against a backdrop of cultural change: Experiences of freedom and constraint in public dress among Saudi women. *Clothing and Textiles Research Journal*, 42(3), 171-186. doi.org/10.1177/0887302X2110739